

TEOLOŠKI POGLED NA ČOVJEKA

Josip Marčelić

Uvod

Razumljivo je, da nas zanimaju pitanja o čovjeku, jer se radi o nama, o našim problemima i našem biću, o našoj sadašnjosti i budućnosti. I Božja poruka upućena je upravo čovjeku, da mu bude pomoć na životnom putu. Čitava je Biblija u svojevrsnom dijalogu između Boga i čovjeka. Shvatljivo je stoga da je u Bibliji mnogo toga rečeno o čovjeku. Ipak to nije nauka o čovjeku, nego istina o njegovu spasenju.¹ Taj je stav od temeljne važnosti pri čitanju Biblije.

Gospodin ostvaruje spasenje ljudi u povijesti, u konkretnom životu, koji je sav upleten u taj hod »oslobođenja«. Čitav je Stari i Novi Zavjet Božje čitanje povijesti.² Iza završene objave to vjersko čitanje povijesti na svoj način nastavlja teologija. U međuovisnosti djelovanja Boga i čovjeka, u povijesnim situacijama, dolazi do novih rasvjetljenja. U tome je i bila novost t. zv. Nove teologije (*Nouvelle théologie*),³ koja se pojavila u Francuskoj nekako pred drugi svjetski rat i došla do izražaja nakon rata. Možemo također napomenuti da to gibanje seže u XIX. st., pa i dalje u prošlost, a došlo je posebno do izražaja na II. vatikanskom saboru u svim dokumentima, možda najočitije u *Gaudium et spes*.⁴ O svemu tomu ne želimo i ne možemo ovdje govoriti; samo bismo pokušali u tom novom kontekstu iznijeti temeljne misli o otajstvu čovjeka, kako ga gleda objava i teologija.⁵

Kad je riječ o čovjeku, možda nam se odmah nameću raznoliki vidovi koji su nam i te kako prisutni: medicinski, biološki, psihološki, sociološki i dr. Teološki pristup čovjeku ne može ne voditi računa o svim tim komponentama, ali je njegov specifični pogled iznad toga. Tako se događa da se kršćanska slika o čovjeku ostvaruje u dijalogu sa značajnim antropologijama prošlosti i sadašnjosti.

U tom smislu vidimo kako Tertulijan, kad piše svoje djelo *De anima*, već u naslovu očituje svoj stav koji je pod utjecajem helenizma. Nauka o čovjeku bit će i poslije pod jakim utjecajem neteoloških ideja, više negoli ostala teološka područja. Antropologija sv. Augustina na pr. ima nesumnjive veze s platonizmom, sv. Tome s aristotelizmom.⁶ To je shvatljivo i zbog toga što svaki pojedini pisac po svojoj unutrašnjoj strukturi lakše prihvaća jednu ili drugu struju misli. I katolička nauka o čovjeku

¹ Usp. *Del Verbum*, 11.

² Usp. knjige *Sudaca*, *Ljetopisa* i dr.

³ Usp. Y. Congar, *Teologia contemporanea, situazioni e compiti*, Borla, 67—95.

⁴ *Gaudium et spes*, passim.

⁵ Usp. Y. Congar, *Teologia contemporanea*, nav. dj.; AA. VV. *Teologia del rinnovamento*, Cittadella Editrice, Assisi.

⁶ U ovom pregledu teološkog pogleda na čovjeka mnogo dugujemo djelu M. Flick — Z. Alszeghy, *L'uomo nella teologia*, Ediz. Paoline, bilo u rasporedbi gradiva, bilo u njegovom obrađivanju. Budući da ćemo češće navadati ovo djelo, citirat ćemo ga: Flick. — O raznim antropologijama usp. str. 13. sl.

koja je jedinstvena u temeljnim tvrdnjama o čovjeku imat će raznoliki izgled u teoretskoj obradi u pojedinih pisaca. U toj raznolikosti mogu se razlikovati dva glavnija usmjerenja. Jedno je usmjerenje više statičko i sinhroničko, koje opisuje čovjeka u njegovim bitnim elementima u času stvaranja. Klasični tip ovog promatranja je t. zv. *Summa Alexandrina* (Aleksandra Haleškog), koja govori o čovjeku kao duši i tijelu i o sjedinjenju jednoga s drugim. Drugo je usmjerenje više dinamičko i povijesno, koje promatra čovjeka u njegovoj povijesti spasenja i tumači različite fenomene čovjeka kao rezultat jednog susljednog zbivanja. Takva je antropologija posebno osjetljiva na teme stvaranja čovjeka, grijeha, otkupljenja, otvorena je kristološkom i eshatološkom usmjerenju, rado promatra čovjeka stvorena na sliku Božju, koji je pao po grijehu i obnovljen u Kristu, koji je prava slika čovjeka.⁷ U ovom našem pregledu mi ćemo pokušati slijediti ovaj drugi smjer u kojemu su prisutnije etape povijesti spasenja.⁸

Antropološki preokret

U novije vrijeme izraz »teološka antropologija« ima šire značenje, tako da se govori o »antropološkom preokretu« u čitavoj teologiji.⁹

Preokret je ponajprije u tom što se veća pažnja poklanja antropološkoj temi u cjelini teologije. Može se reći da je danas ta tema u središtu teološke misli, kao što su u starini bile trinitarne i kristološke teme. Čini se da je razlog tome »kriza identiteta« čovjeka u sadašnjoj povijesnoj situaciji. Budući da su srušene ili osporavane tolike strukture, u jednom mučnom iskustvu povezanom s tolikim dubokim i brojnim promjenama u osobnom i društvenom životu, samozahvaćanje čovjeka postaje uvijek sve problematičnije i zahtijeva izričito razmišljanje. Dakako, to razmišljanje obuhvaća raznolika područja: i psihološko, i sociološko, i filozofsko, i dr. I teologija, koja je u službi čovjeka, ne može a da ne pokuša odgovoriti na to složeno pitanje.¹⁰

Ali teološki preokret nije samo u tom zanimanju teologije za čovjeka. Pod utjecajem obnovljenog interesa očitovale se težnja da se nađe nauka o čovjeku u svim tvrdnjama koje sačinjavaju kršćansku poruku. Čini se da tako pogled na čovjeka postaje implicitni vid svake vjerske istine. Antropologija postaje opći horizont kršćanskog propovijedanja.

Dakako, da se to može shvatiti na više načina. Već je L. Feuerbach u svoje vrijeme htio i filozofiju i teologiju svesti na antropologiju.¹¹ Konkretni je naime čovjek, prema njemu, zaboravljen od sveukupne filozofske i teološke tradicije Zapada. U stvari, i u filozofiji i u teologiji na svoj način bi se očitovale samo antropologija. Pa i u suvremenoj literaturi ima više pokušaja koji bi htjeli dešifrirati religijske i metafizičke

⁷ Usp. Flick, 13—15.

⁸ Noviji pokušaj obradbe svih otajstava kršćanstva u perspektivi povijesti spasenja nalazimo u djelu: J. Feiner — M. Löhrer, *Mysterium Salutis, Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*, Benzinger Verlag, Einsiedeln, 1985, I—IV.

⁹ Usp. Flick, 1—520; Congar, *Teol. contemporanea*, 86; B. Mondin, *I grandi teologi del secolo ventesimo*, I, Boria, 30. sl., 121—155. (gdje govori o teologiji K. Rahnera).

¹⁰ Usp. *Gaudium et spes*, 10.

¹¹ Usp. G. Rohrmoser, *Uomo*, u *Dizionario del pensiero protestante*, Herder-Morcelliana, 559. sl.

tekstove promatrajući njihovu nauku kao simbole i projekcije čovječje nutrine.¹² — Takav pristup može biti dvoznačan.

Temeljni pozitivni pristup jest baš u povijesnim činjenicama Starog i Novog Zavjeta u kojima Gospodin ulazi u povijest i daje smisao čitavom hodu i usponu čovjeka. U tom je otajstvo »izlaska iz Egipta« i »Vazmeno Kristovo otajstvo«. I ti zahvati Božji, dakako, odgovaraju unutrašnjoj zbilji čovjeka, usavršuju je i upućuju prema eshatološkoj budućnosti. Unutrašnje težnje čovjeka bivaju dakle nadopunjene vanjskim zahvatima Božjim. Bit će stoga dobro uočiti sve komponente psihološke i filozofske naravi u čovjeku, koje čovjeka otvaraju Bogu, koji djeluje konkretno u povijesti.¹³

Rezultat antropološkog preokreta nije dakle samo antropologija u teologiji, jer se on osvrće i na ostale dogmatske tvrdnje pod antropološkim vidom; još je manje u »antropologiziranoj teologiji«, jer odlučno odbija da svede teologiju na isključivu objektivizaciju subjektivnih sadržaja. Rezultat bi dakle bio »teološka antropologija«, koja vodi računa o danostima objave. U njoj će naime naći nauku o čovjeku, jer Gospodin nije objavio nijednu istinu o sebi ili o svijetu, a da ona ne bi bila povezana s čovjekom. Ta Bog govori čovjeku i radi čovjeka. Stoga je i propovijedanje Crkve antropocentričko, i vjera kojom prihvaćamo propovijedanje uključuje viziju čovjeka koja je u njemu sadržana. Ne možemo naime prionuti uz Krista, ako ne uzvjerujemo da smo stvoreni na sliku Božju, da smo na neki način po grijehu lišeni ove sličnosti i da po njemu bivamo privedeni prvotnom stanju i spasenju. Stoga teologija, nauka vjere, zahtijeva kritičku i sustavnu obradu antropologije koja je sadržana u čitavoj objavi.

I misterij utjelovljenja Sina Božjega traži teološku obradbu antropologije. Postavši čovjekom, Sin je Božji ušao u ljudsku povijest. On sâm i njegova nauka postali su uvjetovani tom danošću. Stoga evanđelje propovijedano od Krista jest »počovječena« Božja nauka, t. j. shvaćena i izražena na ljudski način, za ljude. Prema tome ne možemo shvatiti Božju riječ, koja se utjelovljuje u našem tijelu i u našoj riječi, bez dovoljnog poznavanja ljudskog ambijenta, kako nam ga Biblija očituje.¹⁴ Jednako tako moramo voditi računa o promjenljivim, različitim okolnostima i ambijentima u koje treba da se Božja riječ prenese, da bi bila u svojoj biti shvaćena. — Odatle potreba da kažemo nešto i o metodi teološke antropologije.

Metodološke primjedbe

Već smo spomenuli da Biblija ne govori o čovjeku prvotno ni filozofski, ni psihološki, ni sociološki, nego ga promatra pod vidom spasenja. No budući da promatra konkretnog čovjeka, koji je uronjen u kompleksnost života, to nužno pretpostavlja i sve spomenute vidove. U svom izlaganju Biblija upotrebljava određenu sliku čovjeka, semitsku sliku, da u njoj izrazi spasenjski momenat. Zgodno kažu Flick i Alszeghy: »Ona ne uči

¹² Usp. Flick, 18.

¹³ Usp. K. Rahner, *Hörer des Wortes*, Koesel, München.

¹⁴ Usp. *Dei Verbum*, 13; W. Harrington, *Nouvelle introduction à la Bible*, Ed. Seuil, 37—42.

antropologiju, ali govori u okviru antropologije.¹⁵ Treba stoga znati pročitati poruku o čovjeku koju nam Biblija daje, razlikujući je od prolaznog kulturnog i književnog ruha. Bitan je spasenijski momenat, koji ima trajnu vrijednost, pa i onda kada se slika o čovjeku mijenja.

U tom otkrivanju sadržaja i poruke ne može nam biti dostatna metoda silogističkog zaključivanja. Tako na pr. u suvremenom razmišljanju o socijalnom životu ne možemo prijeći od biblijskih izričaja o narodu, obitelji, Crkvi i dr. jednostavno pomoću silogizma na pitanja koja postavlja moderno društvo i na kategorije, kao što su: socijalnost, socijalnost, solidarnost, subsidijarnost, transpersonalnost i dr. Da bi se mogao dati odgovor vjere na ta pitanja, potrebno je složiti neku prijelaznu premisu (minor) na način koji nije silogistički.

Ni samo crkveno Učiteljstvo ne daje nam u tome djelotvorne kriterije za formiranje teološke antropologije. Razlog je očigledan. Učiteljstvo u većini slučajeva ustaje protiv krivih nauka i tumači, a ne iznosi sustavnu nauku o čovjeku. Nadalje, Učiteljstvo se služi slikom čovjeka kakva je u danom povijesnom i kulturnom ambijentu, te u toj antropologiji izriče svoj sud.¹⁶

Sv. Pismo i izjave Učiteljstva Crkve treba tumačiti u »povijesnom kontekstu« razlikujući ono što se tvrdi o nečem od književnog ruha u kojem je izneseno. Dakako da je to težak i dug posao.¹⁷ Ipak možemo reći da na teološkom području uočavamo neke temeljne tvrdnje o čovjeku, bez kojih je nemoguće shvatiti danost vjere, te i one ulaze u elemente teološke antropologije.¹⁸

Odatle moramo poći dalje i suočiti biblijske danosti o čovjeku s pojedinim filozofskim antropologijama, da proširimo i razvijemo objavljenu nauku o čovjeku, i da je konkretno primijenimo u različitim vremenima i mentalitetima. Tako su u stvari već od početka kršćanske misli, velike teološke intuicije bile na neki način dužnik suvremenih filozofskih misli.¹⁹

Ljudsko iskustvo je uvijek teren i Biblije i filozofije, pa treba da bude i teren teološke misli. Ono postavlja probleme (kao na pr. pitanje gladi, Trećeg svijeta, urbanističke eksplozije i dr.) i na konkretnom terenu mora tražiti rješenja, pomognuto svjetlom Objave i teologije.²⁰ Biblija nam daje opće smjernice i traži od nas temeljne stavove:

- da budemo i djelujemo kao djeca Božja,
- kao braća među sobom,
- na putu k punoj slobodi,
- u zajedništvu s Kristom koji nas oslobađa i vodi na tom putu,
- koji kroz vrijeme ide u vječnost, eshaton.

¹⁵ Flick, 26., 21. sl.

¹⁶ Flick, 26—27.

¹⁷ Flick, 28. sl., 31. sl., 34. sl.

¹⁸ Flick, 37. sl.

¹⁹ U tom smislu obrađuje na pr. i K. Rahner teološku antropologiju; usp. B. Mondin, nav. dj., 134., sl.

²⁰ Usp. *Gaudium et spes*, passim.

KRŠĆANSKA VIZIJA ČOVJEKA

Klasični pristup otajstvu čovjeka isticao je u obliku teza smisao i istinitost tjelesnosti čovjeka, njegove duhovnosti, neumrlosti, substancijalne jedinstvenosti i dr. Doista, te su istine temeljne, ali su možda u načinu izlaganja davale dojam kao da nisu među sobom dovoljno povezane. Danas mnogo više inzistiramo na strukturalnoj jedinstvenosti vizije čovjeka. I mi ćemo u ovom pregledu nastojati iznijeti temeljne arhitektonske linije i dinamiku čovjeka, u čijem svjetlu možemo shvatiti pojedinosti i konkretnu zbilju čovjeka.²¹

1. Čovjek — stvorenje Božje

Prvi, najopćenitiji pogled na čovjeka, prema Bibliji, jest da je on stvorenje Božje. Stvaranje čovjeka izneseno je u okviru stvaranja svega što postoji, neba i zemlje, iznad čega se čovjek izdiže kao kruna svega. Čovjek je dakle uklopljen u svu tu cjelinu kao njezin dio i svojevrsno se izdiže nad njom.²²

Čovjek dakle, sa svim stvorenjem, ima svoj početak u Bogu. On živi u trajnoj ovisnosti o Bogu, te je ujedno i usmjeren prema Bogu. Ta ovisnost o Bogu i usmjerenje prema njemu uvijek je nešto što traje i nikad ne prestaje, a ujedno je novo. U tom svom kreaturalnom ozračju čovjek će živjeti i ostvarivati svoj život.²³

Svoj položaj stvorenja čovjek živi na način subjekta, za razliku od drugih bića i stvari koje nisu osobe. Stoga je čovjek otvoren Gospodinu, odnosno imajući u vidu njegovu otvorenost istini i dobroti, on će biti otvoren svojem izvoru na neizmjerni, nedohvatni način.²⁴ Iz toga će korijena izvirati njegova trajna usmjerenost prema Bogu.

Kreaturalni stav, zapravo, čovjeka povezuje s Bogom i dijeli ga od njega. Čovjek ne može opstojati bez Boga; u Bogu jest ono što jest. U toj napetosti Bog — čovjek, čovjek će se uvijek na svoj način susretati s Bogom, makar možda i neće uvijek biti toga svijestan. I u naše se vrijeme rado govori o tom kako Boga moramo tražiti u temeljima svojega bića. Treba zaći u se, da se otkrije transcendentni naš temelj — Bog.²⁵

2. Čovjek — slika Božja

Makar je čovjek stvorenje Božje, ipak je u Bibliji naglašen poseban odnos Boga prema čovjeku, za razliku od odnosa prema ostalim stvorenjima.²⁶ Gospodin naime pristupa stvaranju čovjeka s posebnom pažnjom, što ne čini za druga bića. Bog veli: »Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična.«²⁷ I nastavlja biblijski pisac: »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.«²⁸

²¹ Usp. Flick, 48—119.

²² Usp. A. Rebić, *Biblijska prapovijest*, Kršć. sadašnjost, Zagreb, 1972, 76. sl., 94. sl.

²³ Usp. K. Rahner — H. Vorgrimler, *Dizionario di teologia*, Herder-Morcelliana, 756.

²⁴ Usp. Rahner — Vorgrimler, nav. dj., 32; K. Rahner, *Hörer des Wortes*.

²⁵ Usp. Rahner — Vorgrimler, nav. dj., 756; *Gaudium et spes*, 10.

²⁶ Usp. Flick, 49. sl. 1.

²⁷ Post 1, 26.

²⁸ Post 1, 27.

Čini se da je u ovim riječima izražena polazna točka Božjeg gledanja na čovjeka i da u svjetlu ove biblijske tvrdnje treba promatrati svu ljudsku zbilju i povijest. Ideja slike Božje koja odsijeva u čovjeku postaje u samoj Bibliji kriterij posebnog, gotovo sakralnog ljudskog dostojanstva²⁹ i povraća se u mudrosnim knjigama, bilo izraelskog³⁰ bilo helenističkog³¹ nadahnuća, upravo tamo gdje se razmišlja o karakterističnoj oznaci ljudske zbilje. Novi Zavjet prihvaća temu i dalje je razvija. Slika je naime Božja u istaknutom smislu Krist;³² kršćanin po milosti Božjoj sudjeluje u savršenstvu jedine prave slike, uranjajući u Krista.³³ Imajući u vidu biblijski način izražavanja, koji promatra stvar u cjelovitosti i egzistencijalnoj zbilji, čini se da je i ovdje čovjek promatran kao individualna danost, objekt iskustva, subjekt aktivnosti i konkretnih karakterističnih funkcija, po svojoj biti uronjen u fizički i socijalni svijet. I u ovoj dinamičnoj viziji odskoče čovjek kao slika Božja u svojim odnosima prema Bogu i ostalim stvorenjima. Dakako da ovaj »odnos« prema drugome izvire iz same biti čovjeka po kojoj postoji uopće mogućnost da dođe u odnos prema nekome.

Treba također imati na pameti da biblijski pisac promatra Boga kao Stvoritelja svega postojećeg i gospodara svega, te da u tom okviru kaže, kako je čovjek slika Božja. U tom ozračju moramo započeti tražiti značenje »slike Božje« u čovjeku i otkrivati njezino bogatstvo koje u Kristu dostiže svoj vrhunac.

Prva i temeljna odlika čovjeka kao »slike Božje« bit će poseban odnos prema Bogu, osobni odnos. U izvještaju knjige *Postanka* Bog se ne obraća osobno nijednom stvorenju, nego daje apersonalne naredbe u trećem licu: »Neka bude svjetlo... Neka bude svod nebeski... Neka proklija zemlja zelenilom« i dr.³⁴ Jedini je čovjek »ti« za Boga; jedini je sugovornik Božji na zemlji.

Na drugom mjestu, čovjek kao »slika Božja« otvoren je i sebi sličnima. Neobičnim izrazom sveti pisac kaže, da je čovjek — slika Božja — stvoren kao muško i žensko, i ujedno ističe kako čovjek ne može naći među ostalim stvorenjima biće dostojno sebe s kojim bi mogao ući u razgovor. Dakle, činjenica dvospolnosti ljudskog roda, u kontekstu Post 2, 18—24, može se smatrati kao upućenje na mogućnost specifično ljudskog razgovora i međusobnog saobraćaja koji će obuhvatiti sva ljudska bića što će proizići od te zajednice ljubavi prvih ljudi.

Na trećem mjestu stoji kako slika Božja — čovjek treba da sebi podvrgne zemlju, koja će mu služiti i kao boravište i kao sredstvo uzdržavanja. Čovjek je naime postavljen na zemlju kao suradnik i namjesnik Božji. Tako ono što biblijski pisac spominje kao zadaću čovjeka da čuva i obrađuje zemlju,³⁵ poprima na temu slike Božje³⁶ novi smisao. Bog predaje čovjeku sve stvorenje na upravljanje.

²⁹ Usp. Post 9, 6.

³⁰ Prop 17, 3.

³¹ Mudr 2, 23.

³² Usp. Kol 1, 15; Hebr 1, 23.

³³ Usp. Rim 8, 29; 2 Kor 3, 18.

³⁴ Post 1, 3, 6, 11 i dr.

³⁵ Post 2, 15—19.

³⁶ Post 1, 27—28.

Konačno, čovjek kao slika Božja ima jedinstveni poziv da odgovorno gradi svoju sudbinu kroz povijest. Čovjek je jedino stvorenje koje prima zapovijed Božju, popraćenu sankcijom: »U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti.«³⁷ Ta je prijetnja značajna, jer je znak da se već od početka predviđa mogućnost da se pogazi zapovijed; slobodni pristup, pun posljedica za budućnost.

Te četiri funkcije nalaze u Bogu svoj prauzor, ukoliko se naime Bog obraća svijetu stvarajući ga, ukoliko u punoj slobodi izriče riječ kojom poziva u opstojanje sve stvoreno, ukoliko u ovom »razgovoru« i sam dobiva novo ime Stvoritelja, koji je prisutan u povijesti³⁸ kao Bog svojih.³⁹ U svjetlu Novog Zavjeta mi otkrivamo na još savršeniji način Boga kao uzor našeg ljudskog života po svojem trojstvenom životu u kojemu je punina dijaloškog života. Dakako, savršena slika Božja bit će jedino Krist, u kojemu ćemo i mi dostići svoju savršenost.

Mogli bismo, čini se, reći da su u ove četiri funkcije, sadržane u izrazu »slika Božja«, izražene četiri dimenzije kršćanske antropologije. Nastavljajući analizom, otkrivamo kao konačni temelj tih funkcija specifično ljudsko biće, sazdana od materije i duha, dakle kao utjelovljeni duh odn. produhovljena materija. Tako se razmišljanje o biti čovjeka, koje se u metafizičkoj antropologiji nalazi na prvom mjestu, ovdje postavlja na kraj. Dakako da je ovo razmišljanje utemeljeno ne samo na prvim glavama knjige *Postanka* nego na sveukupnoj Bibliji koja razvija tu misao promatranu u povijesti spasenja, kao i na navještaju Crkve.

To dostojanstvo ljudske osobe, koja je slika Božja, pripada svakom čovjeku. Stoga kršćanstvo ističe dužnost poštivanja svake ljudske osobe, pa i onih koje pred očima svijeta nemaju posebne vrijednosti, kao djeca,⁴⁰ siromasi,⁴¹ robovi,⁴² bijednici, zatočnici⁴³ i dr.

Netom spomenute biblijske elemente čovjeka i antropologije pokušajmo nešto opširnije razviti u slijedećim izlaganjima.

Čovjek — sugovornik Božji

Najviše naglašeni vid u kršćanskoj slici čovjeka jest njegova »teološka« dimenzija, njegovo određenje da stupi u razgovor s osobnim Bogom. Čitava je Biblija protkana dijalogom između Boga i čovjeka.

Bog se očituje nama i upućuje nam svoju riječ u objavi kojom nam hoće otkriti i pripočeti sebe i svoju vječnu odluku s obzirom na spasenje ljudi.⁴⁴ Objava se ostvaruje po događajima i riječima, koji su međusobno najintimnije povezani.⁴⁵ Odgovor čovjeka na tu Božju inicijativu očituje se u poslušnosti vjere.⁴⁶ Taj je odgovor izražen također u tkivu

³⁷ Post 2, 17.

³⁸ Usp. naziv Jahve u Izl 2, 14 i tumačenje koje mu daju moderni egzegeti, kao na pr. A. Deissler, *Die Grundbotschaft des Alten Testaments*, Herder, 1973, 48. sl.

³⁹ Usp. SZ i NZ, passim.

⁴⁰ Mt 18, 1—10.

⁴¹ Jak 2, 1—9.

⁴² Flm 15—17.

⁴³ Mt 25, 34—36.

⁴⁴ *Det Verbum*, 6.

⁴⁵ *Det Verbum*, 2.

⁴⁶ Usp. Abraham, Mojsije, proroci i dr.

jednog života u obliku molitve, koja postaje trajno ozračje intimnog susreta i predanja Gospodinu u radostima i tjeskobama, u usponu i grijehu.⁴⁷ Biblija jasno očituje čovječju potrebu za Bogom, kad govori o dubokom iskustvu koje je opisano u čežnji za mudrošću, za hramom, za zakonom, odn. za samim Bogom, i to je istaknuto kao glavna životna snaga. Ta iskustva koja Gospodin u nama podiže⁴⁸ otkrivaju i tumače ljudsku danost u njezinoj potrebi za osobnim susretom s Bogom.⁴⁹

Propovijedanje Crkve također ističe tu biblijsku nauku, kad uči kako nitko nije u stanju obdržavati Božji zakon u cjelini, ostvariti potpuni moralni život, ako li ne prihvati Boga Spasitelja. To je posebno produbljeno u raspravama s pelagijancima.

I fenomenološko promatranje očituje potrebu čovjeka za Bogom. Vidimo naime kako izgradnja bilo kakva »zemaljskog grada« ne uspjeva, kao ni babilonska kula⁵⁰ ili se ruši kao zdanje sagrađeno na pijesku.⁵¹ Sveti je Augustin duboko uočio kako nas nijedno stvorenje ne može posve zadovoljiti, nego nas upućuje na Boga, jer je nemirno srce naše dok u njemu ne otpočine.⁵²

Poziv na dijalog s Bogom, ozračje teologalne egzistencije čovjeka, teoretski je izražen u nauci o milosti, koja se polako i postepeno izgrađivala. Pojam milosti, shvaćene kao nezasluzenog zahvata Božjega da ozdravi i uzdigne čovjeka, ima svoj duboki smisao u dijaloškom poimanju čovjeka. Bog naime upravlja čovjeku svoj milosni poziv i kada polako nastoji usmjeriti njegov pogled iz samo ljudskih i ovozemnih vidika prema jednom dubljem životu. Tu je »početak vjere«, po kojemu se mi otvaramo Ocu koji nas spasava i u povjerenju mu se predajemo. Redovito je to tiho i nezamjetljivo Božje djelovanje koje proizvodi u nama svojevrсни nemir, čežnju za nečim dubljim, boljim, uzvišenijim i traži odgovor.

Taj osobni susret Biblija nam opisuje živim slikama zarukâ, prijateljstva, stanovanja Božjeg u nama, posinjenja i dr.⁵³

Dakako, mogućnost tog »razgovora« s Bogom utemeljena je na novoj zbilji koju nam Gospodin daje i koja čini te možemo čuti njegov glas, osjetiti njegovu ljubav, odgovoriti na njegov poziv i ljubav svojim davanjem. Biblija slikovito predstavlja tu ontološku danost kao novo rođenje, novi život, novo stvorenje, čega smo mi postali dionici. I ponuda tog »razgovora« s Bogom proteže se na sve ljude. Shvatljivo je stoga kada današnja teologija ističe, da je milosna ponuda pružena svim ljudima, i kako je Crkva sve svjesnija te dimenzije spasenja.⁵⁴ Milost je doista posebni Božji dar, ali nije pružen samo izabranim pojedincima, nego svim ljudima, da svi dođu k punini života i da ga u izobilju posjeduju.⁵⁵ Ovaj »razgovor s Bogom« uklopljen je u konkretni ljudski život i obu-

⁴⁷ Usp. u psalmima, *passim*, i na drugim mjestima u Bibliji.

⁴⁸ Usp. Rim 8, 5—6.

⁴⁹ Usp. Flick, 56—66.

⁵⁰ Post 11, 1—9.

⁵¹ Mt 7, 26—27.

⁵² Ispovijesti I, 1, 1.

⁵³ Usp. Z. Bezić, *Kršćansko savršenstvo*, Split, 1968, 46—48.

⁵⁴ Usp. *Lumen Gentium*, 16; *Gaudium et spes*, 22.

⁵⁵ Iv 10, 10.

hvaća čitavu ljudsku egzistenciju. Nije to jedan ili drugi čin u okviru života, nego odgovor čitavoga života. Taj odgovor i razgovor između Boga i čovjeka neće se i ne može se autentično voditi samo na površini života, nego duboko zadire u ljudsko srce i posve prožima ljudsko biće u njegovom usponu kroz život. Bog nam u Isusu Kristu postaje Božja Riječ (Logos), a čitav ljudski život postaje odgovor čovjeka (čovječja riječ) Gospodinu na njegovu Riječ.⁵⁶

Čovjek — društveno biće

Zanimljivo je da Biblija ističe najprije dijalošku dimenziju čovjeka u odnosu na Boga, a tek zatim u odnosu na čovjeka, t. j. njegovu socijalnu dimenziju. Ta socijalna dimenzija čovjeka i dijalog sa sebi sličnima očituje se na različite načine i u raznim stupnjevima u konkretnom životu.

Čovjek je dijaloško biće kao muškarac i žena. U Bibliji je to istaknuto odmah na početku ljudske egzistencije. Čovjek je stvoren kao muško i žensko, i kao takvi su otvoreni jedno drugome i pružaju si uzajamnu pomoć. U međusobnom dijalogu i komplementarnosti oni će ostvariti sebe i biti izvorom novih života, te će ispuniti zapovijed Gospodnju: »Plodite se i množite i napunite zemlju.«⁵⁷ Njihova međusobna usmjerenost i zajedništvo ići će dotle te će oni u ženidbenom predanju ostvariti jednu novu jedinstvenu zbilju. Biblija o tome kaže: »Čovjek će ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu, i bit će njih dvoje jedno tijelo.«⁵⁸ Ideal je to kojemu teži muško i žensko u ženidbi i koji se ostvaruje u postepenom predanju čitavog ljudskog bića u dubinama njegova bića, osjećajnosti i tjelesnosti.⁵⁹ Iz tog zajedništva, naglašava Biblija, proizlaze nova potomstva i čovječanstvo je međusobno povezano duhovnim i krvnim vezama. Dakako da će te obiteljske i krvne veze postajati slabije što su dalje od svojega izvora. Na tom će se donekle temeljiti i solidarnost koju Izraelci duboko doživljavaju.⁶⁰

Novi temelj zajedništva među ljudima jest u tome, što Gospodin opetovano pristupa ljudima kao jednoj zajednici. I praroditeljima je dano da budu prenosioci života i sreće za svoje potomstvo,⁶¹ i Abrahamu je dano obećanje za njega i potomstvo,⁶² i na Sinaju Gospodin sklapa savez s Izraelom kao narodom. On je sugovornik s Bogom, te svoj savez s Bogom ostvaruje u svim svojim članovima. Dobra djela pojedinaca nose blagoslov Božji svemu narodu, kao što i odstupanje od Boga izazivlje prokletstvo na sav narod.⁶³ Božje sklapanje saveza s Izraelom utemeljuje i učvršćuje naravne veze koje postoje među ljudima, što je kodificirano u Dekalogu.⁶⁴

⁵⁶ U tom smislu na pr. A. Günthör daje naslov svojoj moralci: *Poziv i odgovor (Anruf und Antwort. Eine neue Moraltheologie*, Ediz. Paoline, 1973).

⁵⁷ Post 1, 28.

⁵⁸ Post 2, 24.

⁵⁹ Usp. Rebić, *Biblijska prapovijest*, 148—152.

⁶⁰ Usp. F. Spadafora, *Collettivismo e individualismo nel Vecchio Testamento*, Rovigo, 1953.

⁶¹ Post 1—3.

⁶² Post 12, 1—3.

⁶³ Usp. već spomenuto djelo F. Spadafora, *Collettivismo*.

⁶⁴ Izl 20—23.

Vrhunac tog saveza dostignut je u Kristu, koji je »Prvorodenac među mnogom braćom«⁶⁵ i koji nas spasava kao cjelinu među sobom povezanu, kao »izabrani narod«.⁶⁶ Kristovo predanje sve do smrti na križu bit će trajni poticaj vjernicima, da »predaju sebe za drugoga«, makar time »izgubili svoj život«.⁶⁷ Plod će takve ljubavi biti taj da će Kristovi vjernici postati »jedno tijelo u Kristu«⁶⁸ te dijeliti napore života, radosti i žalosti kao što ih dijele među sobom udovi jednog tijela.⁶⁹

U takvom zajedništvu s drugima čovjek stvara ozračje koje mu je potrebno da može razviti sve svoje sposobnosti i ostvariti sebe, koliko pomaže ostvarenju drugih. Pomanjkanja na tom području kobno se odražavaju u životu pojedinaca i zajednice. Čitava novozavjetna nauka o karizmama, posebno Pavlova, stoji također u ovoj perspektivi. S jedne strane nitko ne može reći da mu drugi nisu potrebni, a opet darovi dani pojedincu, nisu mu darovani da budu egoistički iskorišteni, nego da koriste svima u zajednici.⁷⁰

Trajni ideal koji treba prožimati socijalnu težnju vjernika Kristovih jest sami trojstveni Božji život. Zato Spasitelj i moli svog Oca na rastanku s apostolima: »Kao što si ti, Oče, u meni, i ja u tebi, tako neka i oni u nama budu jedno«.⁷¹ Neshvatljivi ideal prema kojemu smo usmjereni. Potpuno predanje Božanskih osoba u krilu intimnog Božjeg života pretpa se u bića vjernika. Zaista smo postali djecom Božjom, te život Božji djeluje u nama.⁷² Ovakva zbilja nadnaravnog života ima odjeka i na ovozemni naš životni plan, koji obuhvaća obiteljsku, narodnu i općeljudsku zajednicu. To se predanje očituje u djelima milosrđa,⁷³ u vjernom obdržavanju vlastitih dužnosti,⁷⁴ u potpunom predanju ljubavi koja zaboravlja na sebe⁷⁵ i tako ulazi u svoj posjed.

Čovjek i priroda

Biblija nam jasno stavlja pred oči povezanost ljudskog života s okolnim svijetom već od njegova početka. Čovjek je naime sazdan od »praha zemlje«, pa će ta »zemlja«, koja je po posebnom Božjom zahvatu postala »živo biće«, uvijek biti ovisna o okolnom svijetu, »dok se čovjek ne vrati u zemlju od koje je i uzet«.⁷⁶ Bog će ga postaviti u edenski vrt sa sva-kovrsnim stablima koja su mu potrebna za uzdržavanje.⁷⁷

U prirodi, nadalje, čovjek ostvaruje i svoje gostoprimstvo nad materijom »podlažući je sebi«.⁷⁸ On je oblikuje prema svojim potrebama i na taj način svojevrsno nastavlja djelo Boga Stvoritelja, koji je od početnog kaosa postepeno uređivao i ukrašavao svemir i zemlju.

⁶⁵ Rim 8, 29.

⁶⁶ Tit 2, 14; usp. *Lumen gentium*, 9.

⁶⁷ Usp. Mt 10, 39; 16, 25; Iv 15, 13.

⁶⁸ Usp. 1 Kor 12, 12; Ef 4, 4; Pijo XII, *Mystici Corporis* (1943); E. Mersch, *Le Corps Mystique du Christ*, I–II, Desclée de Brouwer, Paris, 1951.

⁶⁹ Usp. 1 Kor 12, 26.

⁷⁰ Usp. 1 Kor 12; Lk 12, 35–48; Mt 25, 14–30.

⁷¹ Iv 17, 21.

⁷² Usp. 1 Iv 1 dr.

⁷³ Mt 25, 31–48; Mt 5, 43–47.

⁷⁴ Usp. Kol 3, 12–25; 1 Tlm 5, 8; 1 Petr 2, 13–3, 12.

⁷⁵ Usp. 1 Kor 13. — O ljubavi u NZ vrijedno djelo napisao je C. Spicq, *Agapè*, Ed. Galbada et Cie, Paris, 1959–1966, sv. I–III.

⁷⁶ Usp. Rebić, *Biblijska prapovijest*, 177–178; Rahner-Vorgrimmler, nav. dj. ,415–424.

⁷⁷ Post 2, 8–9; usp. Post 1, 29; 3, 17–19; 9, 3.

⁷⁸ Post 1, 28.

U svojem izvještaju odnosa čovjeka prema prirodi Biblija za svoje vrijeme čini jednu veliku revoluciju. Naime, ona proglašava stvorenjem Božjim sve što postoji na nebu i na zemlji te tako kida plašt sakralnosti i božanstva sa svemirskih i zemaljskih stvari i bića. Veličina ovog preokreta jasnija je ako imamo pred očima naravne religije starog Istoka, među kojima se gubi maleni izraelski narod, a koje u mnogo slučajeva časte nebeska i zemaljska bića kao božanstva. Biblija postavlja čovjeka iznad svega, a podlaže ga jedino Bogu.⁷⁹

Kao djelo Božje priroda će trajno otkrivati i svjedočiti mudrost, snagu, ljepotu i posebno ljubav Božju. Tako će se Izraelac preko prirode uzdizati Gospodinu u molitvi;⁸⁰ i Spasitelj će upućivati na ljubav Božju koja se u prirodi otkriva.⁸¹ Stoga knjiga *Mudrosti* i kaže, kako jedino luđak može živjeti u dodiru sa stvorenjem, a da ne spozna Onoga koji je sve to stvorio.⁸² Priroda na taj način postaje »trajnom objavom« Božjom u kojoj po potrebi Gospodin izvađa još jasnije svoje »znakove« (čudesa) u SZ i NZ, da po njima očituje svoju spasiteljsku prisutnost koja stvara nešto novo za čovjeka, što je u istim »znakovima« više puta svojevrsno predodnačeno.⁸³ Time je ujedno lako shvatljivo kako se mistici često preko prirode u zanosu ljubavi uzdižu prema Gospodinu.⁸⁴

Dok je priroda s jedne strane nužni ambijent u kojemu čovjek živi, djeluje i razvija se, te u njoj susreće Boga, s druge strane Biblija na više mjesta zauzima nepovjerljiv stav prema dobrima zemlje, prema bogatstvu i lagodnostima, koje su s njim povezane.⁸⁵ Svojim primjerom potpunog siromaštva i svojim »blaženstvima«⁸⁶ Isus jasno pokazuje kako je teško ostati slobodan u bogatstvu, te tvrdi da je nemoguće »služiti Bogu i mamoni«.⁸⁷ To nimalo ne znači da Bog odbacuje materijalna dobra, koja su uvijek njegov dar, nego da je uvijek potreban teški napor da se ostane u slobodi djece Božje i da se u njoj po zemaljskim dobrima pomaže drugima⁸⁸ i uspinje Gospodinu. To je u stvari nastavak otajstva i stvaranja i utjelovljenja. S pravom se stoga u naše vrijeme razvija teologija zemaljskih vrednota.⁸⁹

Koliko su čovjek i priroda povezani u jedno također i u nadnaravnom planu vidi se po tome što prokletstvo ljudskog grijeha leži na svemu stvorenju,⁹⁰ te i stvorenje uzdiše u porođajnim bolovima, dok ne bude oslobođeno zajedno s čovjekom.⁹¹ A *Otkrivenje* nam govori o novom nebu i novoj zemlji kao dostojnom stanu proslavljenog čovječanstva.⁹²

●

⁷⁹ Usp. Rebić, nav. dj., 86 sl. 93 sl.

⁸⁰ Usp. *Psalmi*.

⁸¹ Usp. Lk 12, 27.

⁸² Usp. Mudr 13; Rim 1, 18 sl.

⁸³ Usp. Ivanovo Evanđelje i čudesa koja on donša.

⁸⁴ Mistici će više puta doživjeti Boga baš preko prirode. Usp. doživljavanje prirode u životu sv. Franje Asiškog i Male Terezije od Djeteta Isusa.

⁸⁵ Usp. Mt 19, 23–24; Mk 4, 19; Lk 12, 15–21; Jak 5, 1–6.

⁸⁶ Usp. Mt 5, 3 sl.

⁸⁷ Mt 6, 24.

⁸⁸ Mt 10, 42.

⁸⁹ Tako se u naše vrijeme posebno teološki obrađuju zemaljske vrednote, kao na pr. J. Alfaro, *Teologija ljudskog napretka*, Zagreb, 1975; G. Thils, *Teologia delle realtà terrene*, Ediz. Paoline.

⁹⁰ Post 3.

⁹¹ Rim 8, 19 sl.

⁹² Otkr 21.

Čovjek u povijesti

U Sv. pismu vidimo kako Bog u više navrata pristupa čovjeku i kako je čovjek podložan vremenu, u kojemu raste i razvija se u svojoj individualnosti i društvenosti. On postaje gospodarom prirode, podiže gradove, stvara civilizaciju, kulturu,⁹³ otvara se svjetskim horizontima.⁹⁴ U susretu s Bogom također on u vremenu raste: od Abrahama preko Mojsija i proroka. Uvijek nailazimo na nove zahvate, nove horizonte, nova rješenja. Izraelac je trajno na putu u nepoznato: »Idi iz zemlje svoje, iz zavičaja i doma očinskog, u krajeve koje ću ti pokazati.«⁹⁵ To je trajni hod prema naprijed, prema novom. Njegovo poimanje povijesti je linearno, za razliku od cikličkog, koje nalazimo kod naroda starog Istoka. Bog saveza trajno je uz Izraela, prati ga i vodi na putu kroz povijest. I kad Izrael bude u posebnim teškoćama, Gospodin će pred njim otvoriti nove horizonte budućnosti i života. Teške kušnje kroz brojna stoljeća i posebno kušnja progonstva, kada bude izgledalo da je Gospodin napustio svoj narod, otvorit će još jasnije perspektive mesijanske nade, koja je opet nešto jedinstveno u malom Izraelskom narodu u odnosu na velike susjedne narode.⁹⁶

Baš u toj perspektivi povijesti čovjek će trebati naučiti čitati znakove vremena, da u njima otkrije Božji zov i da na njega odgovori.⁹⁷ Čovjek će tako u slobodi i moralnoj odgovornosti izgrađivati svoju povijest. Gospodin nimalo ne želi čovjeka na silu učiniti sretnim niti ga privezati uz sebe.⁹⁸ Ali Bog jednako tako nikako ne odustaje od svojega plana da čovjeku pruži svoju ljubav i život, te mu opetovano pristupa i »kuca na njegova vrata.«⁹⁹ Povijest nam spasenja otkriva kako plan Božji i njegova pedagogija nisu bez ploda, te kako je ljubav Božja uvijek jača od ljudske slabosti i zloće.¹⁰⁰

Čovjek — slika Božja u Kristu

Bog se obraća svijetu izričući u punoj slobodi svoju riječ koja doziva u opstojanje sve stvari, koje »nisu«,¹⁰¹ te time daje na neki način i sebi novo lice postajući Stvoriteljem svemira. On se također posebno približava ljudima i postaje Bogom saveza, Jahve.¹⁰² U Isusu Kristu, svojem Jedinorođencu, posve nam se predaje. Isus Krist kao savršena slika Očeva živi u neprestanom dijalogu s Ocem i posve se daje za sve ljude. On je stvoritelj i otkupitelj svijeta, te je stoga uzvišen nad sva stvorenja.¹⁰³ Isus je slika Očeva, baš u svojem darivanju, kada se radi nas ponizuje i predaje na križu,¹⁰⁴ te je savršeni odraz ljubavi Očeve, koji daje svoga Sina za nas.¹⁰⁵

⁹³ Usp. Post 4.

⁹⁴ Usp. Post 11.

⁹⁵ Post 12, 1.

⁹⁶ Usp. A. Rolla (a cura di), *Il Messaggio della salvezza*, Elle Di Ci, Torino-Leumann,

⁹⁷ 1972, sv. II, 519—528; Delssler, nav. dj., 145. sl.

⁹⁸ Usp. kako Vatikanski II. u konstituciji *Gaudium et spes* osluškuje potrebe današnjeg časa i daje usmjerenja.

⁹⁹ Usp. Pos 3; inače o tom tokom čitave Biblije.

¹⁰⁰ Otk 3, 20.

¹⁰¹ Usp. Ponovljeni zakon 1 dr.

¹⁰² Rim 4, 17.

¹⁰³ Usp. Heb 11, 16.

¹⁰⁴ Usp. Kol 1, 15 sl.

¹⁰⁵ Usp. Heb 2, 9; Fil 2, 6 sl.

¹⁰⁶ Iv 3, 16.

I mi u Kristu postajemo u punini dionici »slike Božje«, postajemo djecom Božjom,¹⁰⁶ pokopani i suoskršli s njim, sudionici njegova Tijela, subaštinci Božji, sinovi u Sinu.¹⁰⁷ Riječ Božja koja nam je u Kristu u punini očitovana¹⁰⁸ u nama djeluje te čini da i mi odgovorimo Bogu na njegovu Riječ i postanemo djecom Božjom.¹⁰⁹ Ona nas potiče da odgovorimo također i svojoj braći punim vlastitim predanjem.¹¹⁰ U Kristu ostvarujemo zajedništvo sa svim ljudima u njegovu Tijelu,¹¹¹ te idemo prema punini zajedništva u Bogu, kako je to molio Spasitelj na Zadnjoj večeri.¹¹² Po njemu ćemo biti preobraženi u ovom našem smrtnom tijelu¹¹³ i uvedeni u odaje Krista Zaručnika.¹¹⁴

3. Čovjek u sebi

Naše dosadašnje promatranje čovjeka bilo je usmjereno prema odnosima čovjeka prema Bogu, prema sebi sličnima, prema prirodi, što je sve stavljeno u povijesnu dimenziju, koja kulminira u Kristu i eshatonu. Sve je to pak utemeljeno u jedinstvenoj danosti čovjeka kao svojevrsnog bića, stvarnog od Gospodina da može ostvariti svoja temeljna usmjerenja. — Zaustavimo se ukratko i na toj unutrašnjoj dimenziji čovjeka. Biblija nas izvješćuje kako je Gospodin stvorio čovjeka i kako ga je oblikovao od praha zemaljskoga te mu udahnuo dah života po kojemu je postao živa duša.¹¹⁵ U toj svojoj složenosti materije i duha čovjek će biti otvoren Duhu Božjemu, koji ga je živim učinio, a ujedno će ostati trajno povezan s materijom od koje je sazdan. U toj jedinstvenoj cjelovitosti materijalnog i duhovnog elementa on će primati Božje darove kroz povijest, čuti Božji zov i na njega odgovarati u slobodi, te biti usmjeren prema vremenitoj i vječnoj budućnosti. Nauka Crkve o nagradi ili kazni i poslije smrti ističe jedinstvenost ljudskog bića, njegov identitet kroz svu povijest i veže ga s vječnošću.¹¹⁶

Po materijalnom svojem dijelu čovjek je povezan s prirodom, s kozmosom. Po njemu je u povijesti i razvija se u ovisnosti o njemu. Ni najuzvišenija duhovna iskustva čovjeka ne ostvaruju se bez te povezanosti s ljudskom tjelesnošću. Stoga je kršćanska duhovnost uvijek odbacivala one pokušaje raznih filozofskih sustava koji su gledali na materiju kao zlu i stranu čovjeku.¹¹⁷

Ipak se čovjek daleko uzdiže nad materiju. U svojoj duhovnosti sposoban je uočiti bit stvari i nazvati ih imenom, i može se uzdići do samoga Boga i s njim razgovarati.¹¹⁸ Po svojem duhovnom elementu jedino čovjek može primiti mudrost Božju i ući u tajne Božje koje su nepristupačne materiji.¹¹⁹

●
¹⁰⁶ 1 Iv 3, 1.

¹⁰⁷ Usp. Gal 4, 6; Rim 8, 16—17.

¹⁰⁸ Iv 1.

¹⁰⁹ Iv 1, 12—13.

¹¹⁰ 1 Iv 2.

¹¹¹ Usp. Ef 1, 22—23; usp. također Mersch, nav. dj., I—II.

¹¹² Iv 17.

¹¹³ 1 Kor 15.

¹¹⁴ Otk 21, 2 sl.

¹¹⁵ Post 1, 26—27; 2, 7.

¹¹⁶ Usp. Flick, 103—112.

¹¹⁷ Usp. *Gaudium et spes*, 14.

¹¹⁸ Post gl. 3 sll.

¹¹⁹ Usp. Ps 8; Prop 17; Mudr 9.

Kad je Crkva usporedila sliku o čovjeku, kakva nam je objavljena u Bibliji, s materijalističkim i spiritualističkim sustavima grčkog svijeta, smatrala je kršćansku poruku nepomirljivom s prvima i u biti složivom s drugima u njihovim temeljnim stajalištima, baš zbog jasno istaknutog i naglašenog duhovnog elementa. Međutim, crkveni su oci ujedno s grčkom misli prihvatili po njihovu uzoru i razlikovanje između duše i tijela. Ta je grčka terminologija ušla i u pojedine crkvene dokumente.¹²⁰ Binomij duša-tijelo nije neposredna biblijska danost, nego je plod teološkog razmišljanja u jednom određenom vremenu, služeći se terminima određene filozofske misli po kojoj nastoji približiti objavu dotičnom razdoblju. Dosljedno tome, u novim načinima mišljenja mi možemo i na drugi način pokušati izraziti poruku objave. Tako vidimo, kako je teologija srednjeg vijeka u tom smjeru izgradila jednu cjelovitu nauku o čovjeku kao sjedinjenju duše i tijela. U tome je posebno zaslužan sv. Toma Akvinski koji je to izrazio aristotelovim kategorijama materije i forme.¹²¹ Ipak, čini se, da to tumačenje čovjeka ne izriče u potpunosti otajstvo čovjeka kako ga Biblija predstavlja, te da se dapače može krivo shvatiti. Čovjek se naime po tom shvaćanju može definirati kao biće koje je složeno od duše i tijela, odn. koje »ima« dušu i »ima« tijelo. Biblija nam, naprotiv, govori o čovjeku koji »je« tijelo i koji »je« duša.¹²² Skolastičko dakle poimanje čovjeka moglo bi se donekle krivo shvatiti u smislu nekog dualizma. Baš u tom smjeru susrećemo nastojanja moderne kršćanske teologije i personalizma. Biblija nam naime govori o čovjeku kao »utjelovljenoj osobi«, kao »produhovljenoj materiji«.¹²³

Ne samo da čovjek nadilazi materiju, mada je materijalan, nego se uzdiže i nad vrijeme, makar u vremenu živi. Prema objavi čovjek nadilazi vremensko-prostorne dimenzije te i poslije smrti živi. Doista, SZ nam govori o tom životu dosta nejasnim terminima, barem u početku.¹²⁴ To je život u podzemlju, život sjena,¹²⁵ daleko od zemlje živih, daleko od Boga,¹²⁶ u mjestu tišine.¹²⁷ Ali ipak on i dalje živi, jer Bog nije Bog mrtvih nego živih, makar su oni već umrli,¹²⁸ i duše mrtvih očekuju nagradu.¹²⁹

U tom vidu Biblija promatra čovjeka na putu prema punom životu,¹³⁰ što će se ostvariti na kraju vremena, kada po uskrsnuću u proslavljenom tijelu postigne tu puninu. Bog će to proizvesti po uzoru na uskrslog Krista koji je prvorodenac među mrtvima.¹³¹

Kao što je u svoje vrijeme biblijska antropologija dobila izražaj preko helenske misli, također se u naše vrijeme, pod utjecajem moderne misli

¹²⁰ Usp. na pr. Kalcedonski sabor kada govori o otajstvu Kristovu (DS 301), ili simbol Quicumque (DS 76); Flick, 108.

¹²¹ Usp. F. Cayré, *Patrologie et histoire de la théologie*, II, Desclée et Cie (1955) 568—570.

¹²² Usp. A. Deissler, *Mensch*, u *Bauer, Bibel-theologisches Wörterbuch*, II, Verlag Styria, 997—1003; Flick, 109. sl.

¹²³ Usp. J. L. MacKenzie, *Aspetti del pensiero del Vecchio Testamento*, u *Grande Commentario Biblico*, Queriniana, 1797—1798.

¹²⁴ Usp. X. Léon-Dufour, *Duša*, u *Rječnik Biblijske teologije*, Kršć. sadašnjost, Zagreb, 1969, 231—236.

¹²⁵ Usp. Job 14, 21 sl.; Prop 9, 5. 10.

¹²⁶ Ps 88, 11 sl.

¹²⁷ Ps 94, 17; 115, 17.

¹²⁸ Usp. Mt 22, 32.

¹²⁹ Mudr 2, 22.

¹³⁰ Usp. Post 1—2.

¹³¹ Usp. 1 Kor 15, 45.

koja naglašava jedinstvenost ljudskog materijalno-duhovnog bića, pokušava na nov način izraziti i način opstojanja duše poslije smrti, slijedeći dakako temeljnu poruku Biblije. U tom smislu sve se više ističe temeljna usmjerenost ljudske duše prema materiji, odn. povezanost s njom, koja ostaje i kada smrt naruši vidljivu povezanost između duše i tijela. Duša je naime preko tijela, dok čovjek živi, na svoj način povezana s kozmosom. Ta veza s kozmosom ne prestaje kada ljudsko biće po smrti biva u svojoj egzistenciji duboko izmijenjeno. Kakav je pak taj odnos, o tom nam Biblija ne govori, niti nam naše iskustvo o tom što može reći.¹³² Postavljeno pitanje odnosi se na način, kako duša živi iza smrti u iščekivanju uskrsnuća, a nipošto o pitanju besmrtnosti duše. Svakako da nas s pravom zanima i istina o tom, ali nam objava o tom pitanju ne govori. O ovom pitanju kao i o drugim sličnim pitanjima koja nas zanimaju, ali o kojima objava posebno ne govori (na pr. o evoluciji), možemo slobodno istraživati prema podacima koji su nam dostupni. Učiniti pak od ovih pitanja temeljna pitanja teološke antropologije, značilo bi posve iskriviti tu antropologiju, koju nam Bog otkriva tek u njezinim bitnim komponentama i usmjerenju prema njemu.

Zaključak

Lako možemo uočiti kako je pogled na čovjeka u teologiji uvijek u središtu pažnje i kako je on uvijek u jednom novom produbljivanju i formuliranju. Biblijsko promatranje čovjeka jedinstveno je i egzistencijalno, čemu sve više ide i teološko produbljenje. Kroz dugi niz stoljeća naša je zapadna misao rado sjeckala svu danost stvorenja, pa i čovjeka, te se ujedno dizala u teoretska područja. Možda je sve to bilo i pretjerano, te se došlo do ekstremnih suprotnih zaključaka, s jedne strane u idealizmu i s druge u materijalizmu. U zadnje vrijeme idemo sve više prema promatranju čovjeka u njegovoj nedjeljivoj duhovno-tjelesnoj zbilji, u kojoj čovjek postoji, djeluje i razvija se. Ta je danost duboko ukorijenjena u konkretni teren kozmosa i raste u vremenu. Mi se danas vraćamo Bibliji i njezinu izlaganju, koje je duboko egzistencijalno. Sve moderne znanosti o čovjeku mogu nam i trebaju nam u tom pomoći.

Biblija nam, a s njom i teologija, također trajno stavljaju pred oči, kako je ljudsko pojedinačno biće i čitavo društvo uronjeno u nadnaravnu Božju atmosferu, u kojoj čovjek živi i bez koje u svojoj čovječnosti ide na manje i nestaje. I u tom nam, čini se, može iskustvo modernog čovjeka biti potvrdom. Na primjer: praznina i nezadovoljstvo mnogih srdaca uza sve bogatstvo; iznakaženja čovjeka uza sav napredak; svjedočanstvo obraćenika koji u Bogu nalaze smisao i sreću svoje egzistencije. Ipak, kada je riječ o teološkoj antropologiji, moramo paziti da pitanja čisto filozofske naravi ne postavljamo kao središnja pitanja teologije.

¹³² Usp. Rahner-Vorgrimler, *Dizionario* . . . , 416. sl.; usp. također primjedbu kardinalske komisije o *Novom katekizmu*, u *Novi katekizam*, Stvarnost, Zagreb, 1970, *Dodatak*, str. (9), (65)—(66).

Budući da teologija produbljuje biblijsku danost, trebamo imati na umu, da biblijski pogled na čovjeka ima kao temeljna slijedeća usmjerenja: — čovjek je promatran u odnosu prema Bogu i prema postignuću svojeg spasenja u Bogu;

— čitava je povijest postepeni uspon k Bogu kroz povijest, sa svom njezinom spletenošću i konkretnošću; tek na kraju vremena ostvarit će se punina zajedništva s Bogom u Kristu i čovjek će u punini ostvariti sebe;

— sve je to ukopano u konkretno tlo pojedinih kultura, te je u Bibliji izneseno u njihovom ruhu, a da se otajstvo čovjeka ne poistovjećuje s tim kulturama.

U tom svjetlu objave čovjek mora trajno osluškiivati Božji zov i tražiti odgovor na »znakove vremena« preko kojih mu Gospodin i danas upravlja svoj »poziv«.

Raniji kršćanski vjekovi — na čelu sa sv. Tomom Akvinskim — moraju nam biti uzorom i poticajem da uočimo utemeljenje ljudskog bića u onotološkoj njegovoj danosti. Jedino takav čovjek — u sebi konzistentan — moći će izvršiti svoj poziv sugovornika Božjega, sugovornika ljudi i »gospodara« svijeta, koji putuje kroz povijest u zajedništvu s Gospodinom, dionik otajstva Kristova, prema zadnjim vremenima, prema eshatonu.